

Чедомир ПЕЈОВИЋ

Неки фрагменти из рада партијских организација у Боки Которској 1919 — 1921.

Социјалистичка мисао јавила се веома рано у Боки Которској. Већ почетком XX вијека запажа се интензивна поларизација у свим друштвеним слојевима, нарочито радничким. Циркулација штампе из већих центара, посебно из Београда и Сарајева знатно утиче на поларизацију и прихватање социјалистичких идеја. Према сачуваним подацима у току 1907. и 1908. године которски радници примали су из Београда *Радничке новине*, а из Сарајева *Глас слободе*.¹⁾ Колико је штампа благотворно дјеловала може се закључити из чињенице, да су у Котору у току 1907. године формиране многе синдикалне подружнице. Међу њима треба издвојити дрводељску и пекарску.²⁾ Захваљујући јединственој акцији ових подружница у Котору је исте године званично прослављен 1. мај, на тај начин што су радници солидарно обуставили рад. Двојна монархија није сматрала озбиљним ову обуставу рада, јер је претпостављала да су у питању индивидуални сукоби и несређени односи између радника и послодаваца. Следеће 1908. године радници организованије наступају у борби за даљу афирмацију својих права и идеја. Првомајска прослава овога пута била је синоним радничких захтјева, јер су они, организујући велику поворку радних људи, јасно ставили до знања да радничке идеје у Боки Которској налазе своје право мјесто. Поред радника у поворци су учествовали и ђаци.³⁾

Поред подружница које смо поменули, у Котору у то вријеме веома активно раде Српска радничка задруга и Хрватско рад-

¹⁾ А ИИ 8050/ЛIII 1н-1: *Напредни раднички покрет у Котору*. (Штампу су упућивали: Јово Поповић и Бајо Вукаловић).

²⁾ А ИИ: Исто (Пекарске раднике организовао је Стево Обилић. Дрводељци су имали своју централу у радионици Де Поло).

³⁾ А ИИ: Исто (У питању су били ђаци шегртске школе, који су напустили часове).

ничко друштво — „Напредак”. Подаци о њима доста су штурни, али се ипак може закључити да су ова друштва окупљала шире слојеве становништва и ширила радничке идеје.⁴⁾

Од синдикалних подружница, које су основане у току 1907. године, једино је подружница графичких радника успјела да сачува своју аутохтоност и настави рад наредних година. Интересантно је да су радници из других подружница, које су престале са радом постајали чланови синдиката графичара.⁵⁾ Чланови овог Синдиката имали су своје чланске карте. Захваљујући организованом наступању, раднички покрет у Котору имао је доста успјеха на пољу економске борбе. У току 1912. године у граду су организована два запажена штрајка. Најприје су штрајк покренули столарски радници запослени код фирме Де Поло тражећи повећање надница и регулисање радног времена. Одмах после њих, то су урадили и пекарски радници. Оба два штрајка завршена су успјешно. Послодавци су морали да прихвате постављене радничке захтјеве.⁶⁾

За вријеме балканских и I свјетског империјалистичког рата, опасност од завојевача и мржња према њему привремено је зближила буржоазију и пролетаријат — војнички. Класни антагонизам уступио је мјесто солидарности и патриотизму. Радници у Боки Которској у овом периоду манифестују своју приврженост борби свих угњетених и поробљених народа.

Послије избијања револуције у Русији 1917. године Аустро-Угарска је била приморана да предузима опсежне мјере ради сузбијања напредних струја у војсци. У многим јединицама, нарочито граничним, официри су, према инструкцијама из Беча, свакодневно тумачили револуцију војницима. Та тумачења одликовала су се реакционарним ставовима.⁷⁾

Револуција је у многим крајевима Боке Которске примљена са великим симпатијама, нарочито међу радницима.⁸⁾ Капитулација Аустро-Угарске није изазвала посебне трзавице. У свим градовима она је примљена као ослобођење.⁹⁾

Највећи поборник нових социјалистичких идеја и њен апологета у Боки Которској био је Адолф Мук. Он је стално одржавао контакте са радницима, нарочито у Котору и Тивту и пропгирао комунистичку мисао.¹⁰⁾ Мук је рођен у Котору 1893. год.

4) А ИИ 8050/VIII 1н-1: Напредни раднички покрет у Котору.

5) А ИИ 12356/VIII 1н-7: Драгоман Вуковић, *Синдикални покрет у Котору*.

6) А ИИ: Исто (Ови штрајкови падају у вријеме када је политичка криза већ увелико усталасала Европу).

7) А ИИ 12362/VIII 1н-13: А. Радошевић: *Синдикати у Тивту*.

8) А ИИ: Исто

9) А ИИ: Исто.

10) А ИИ: Исто.

Завршио је основну школу, неколико разреда гимназије и технички лицеј у Венецији.¹¹⁾ Био је полиглота. Говорио је шест страних језика. Године 1907. вратио се у Котор, гдје је радио као конобар. Био је један од оснивача прве партијске организације у Котору.¹²⁾ Послије „Обзнане” отпуштен је са посла. У току 1921. и 1922. године руководио је илегалном партијском организацијом. Због полицијских прогона био је принуђен да стално мијења мјесто боравка. Неко вријеме радио је у Цетињу и Подгорици.¹³⁾ Веома рано постао је члан Социјалдемократске странке. На његову иницијативу основана је у Котору октобра 1918. године Социјалдемократска партија.¹⁴⁾ Он је био један од покретача приступања ове партије СРПЈ (к), као и стварања КПЈ.

Један од најзначајнијих догађаја у то вријеме у Боки Которској, била је побуна морнара у Котору фебруара 1918. године.¹⁵⁾ Она је ударила особен печат на даљи ток догађаја и знатно утицала на афирмацију слободарских и револуционарних идеја. Она је са друге стране подстакла брже раслојавање у свим видовима политичког и економског живота. Мисао побуњених морнара уздрмала је чак и оне друштвене слојеве који су, у сјенци стварних збивања, покушавали да под окриљем Аустро-Угарске монархије нађу своје уточиште.

Послије слома Аустро-Угарске, у Боки настаје период формирања партијских и синдикалних организација.¹⁶⁾ Радници, организовани у синдикатима, покренули су у то доба више штрајкова. Међу њима нарочито су били запажени штрајкови пекарске, обућарске и дрводељске подружнице.¹⁷⁾ За читаво вријеме ових штрајкова, синдикати су обезбеђивали у Радничком дому у Котору храну и остале потребе за раднике.¹⁸⁾ Основни захтјеви, који су у ово вријеме интересовали раднике, били су: повећање надница, осмочасовно радно вријеме, прослава Првога маја.¹⁹⁾ Контактима између штрајкача и послодаваца одржавани су преко радничких повјереника. Њихова дужност била је да се старају о испуњавању обавеза послодаваца према радницима. У исто вријеме, они су били спона између синдикалних подружница и по-

11) А ИИ 12360/VIII 1н-11: Драго Вуковић и Анто Матковић: *Биографија Адолфа Мука*.

12) А ИИ: Исто.

13) А ИИ 12360/VIII 1н-11: Драго Вуковић и Анто Матковић: *Адолф Мук*.

14) А ИИ: Исто (Мук је учествовао у албанском устанку 1909. године, као и у балканским ратовима. Сарађивао је у многим листовима и часописима).

15) А ИИ И9Т9/VIII 1н-1: *Напредни раднички покрет у Котору*.

16) А ИИ: Исто.

17) А ИИ: Исто.

18) А ИИ 8050/VIII 1н-1: *Напредни раднички покрет у Котору*.

19) А ИИ: Исто

слодаваца.²⁰⁾ У то вријеме у Котору су у свим радионицама постојали раднички повјереници. То је био значајан корак у даљој борби радника на економском плану и њиховом бржем конституисању у моћну политичку снагу. Захваљујући резултатима које су синдикалне подружнице постигле у борби за озакоњење радничких права, радници су масовно приступали синдикатима и организовали се. Буржоазија је примјењивала разне санкционе мјере да би елиминисали брзо снажење радничких синдикалних организација. Међутим, она у томе није имала успјеха. Процес окупљања пролетаријата и његово класно освјешћавање представљало је дијалектичну нвжност и историјску законитост. Пут пролетаријата ка бескласном друштву водио је директно кроз класну борбу. То је била његова историјска мисија, условљена цјелокупним друштвено-економским развикоом.

Почетком октобра 1918. године у Котору је сазвана Оснивачка конференција,²¹⁾ која је требала да ријеши питање формирања једне социјалистичке партије. Конференцији су присуствовали: Махо Марко, Стево Грубежић, Нешо Милошевић, Трипо Франовић, Адолф Мук, Анто Матковић и др.²²⁾ На њој је донесена одлука, да се формира Социјалистичка партија. Према сачуваним подацима, она је у Котору бројала неколико стотина чланова.²³⁾ Велики број радника није имао јасну слику о смјерницама новоосноване партије. Томе је у знатној мјери допринијела буржоазија својом разорном агитацијом, која није поштовала никакве устаљене моралне норме. То се негативно одразило нешто касније у периоду терора, када су баш ови радници дезертирала из револуционарног покрета. На конференцији је донесена одлука о формирању Мјесног комитета. У њега су ушли: Адолф Мук, Анто Матковић, Махо Марко, Стево Грубежић, Нешо Милошевић и Трипо Франовић.²⁴⁾ Комитет се одмах прихватио посла да изврши формирање организације у Тивту, Херцег-Новом и Паштровићима.²⁵⁾ За кратко вријеме у свим поменутиим мјестима формиране су партијске организације. Почетком 1919. године у Котору је основан Срески комитет.²⁶⁾ У тај Комитет ушли су представници партијских организација из читаве Боке. Према сачуваним подацима, његови чланови били су: Адолф Мук, Анто Матковић — Котор; Францисковић — Тиват; Аугустин Мариновић — Столив; Саво Вуковић — Паштровићи; Балдо Марјановић — Хер-

²⁰⁾ А ИИ: Исто.

²¹⁾ А ИИ 12361/VIII 1н-12: Анто Матковић: *Подаци о Адолфу Муку.*

²²⁾ А ИИ 12361/VIII 1н-12: Анто Матковић: *Подаци о А. Муку.*

²³⁾ А ИИ 8050/VIII 1н-1: *Напредни раднички покрет у Котору.*

²⁴⁾ А ИИ: Исто.

²⁵⁾ А ИИ: Исто.

²⁶⁾ А ИИ 8059/VIII 1н-1: *Напредни раднички покрет у Котору.*

цег-Нови; и Антон Долежал — Котор.²⁷⁾ Секретар Мјесног комитета био је Анто Матковић, а Среског Адолф Мук.

Которски радници добили су крајем 1918. године и свој Раднички дом. У њему је радило неколико секција: глумачка, тамбурашка и музичка.²⁸⁾ На челу Дома налазила се Управа коју су сачињавали радници: Ромео Фиорели, Јаков Стјепчевић, Ермињо Багатела и Петар Мацкин. У Дому је између осталог, организована и секција за дјецу. За кратко вријеме он је имао и приличан број књига, као и радничку штампу која је набављана из Београда, Сарајева, Загреба, Сплита, Бањалуке и Љубљане. На тај начин створена је библиотека која је бројила неколико стотина књига. Дом је свакодневно био пун радника. Већина од њих долазила је да чита штампу. Суботом и недељом организоване су забаве, предавања, концерти и разни састанци.²⁹⁾ Буржоасија је у више наврата покушавала да у Дому изазове неред. У том циљу она је организовала и групу Солунаца, који су имали задатак да испровоцирају раднике и створе неред. Ова акција није успјела јер су радници, поштујући кућни ред Дома строго водили рачуна да се сваки инцидент обавезно избјегне.³⁰⁾ Раднички Дом у Котору био је свакако један од оних стојера који је позитивно утицао на окупљање радника, њихову еманципацију и класно повезивање. Није случајност да су радници у њему гледали своје право уточиште, јер им је он пружао пуну подршку и заштиту.

Послије оснивања Социјалистичке партије, у Котору долази до бржег повезивања радника свих струка и у осталим мјестима Боке Которске. Почетком децембра 1918. године у Тивту је на иницијативу М. К. из Котора основана подружница металских радника.³¹⁾ У организовању ове подружнице учествовали су напредни радници из Котора и Тивта, као и један број оних који су служили у Аустро-Угарској морнарици па су се последије капитулације задржали у Тивту. Подружница је била повезана са Београдом.³²⁾ У њеном руководству налазили су се искључиво радници. Управу су сачињавали: Фрањо Фабријан, предсједник, Никола Медаг, потпредсједник, Аугустин Мариновић, секретар, и Ђино Пастровицио, благајник.³³⁾ Октобра 1919. године Аугустин

²⁷⁾ А ИИ: Исто.

²⁸⁾ А ИИ 8059/VIII 1н-1: *Напредни раднички покрет у Котору.*

²⁹⁾ А ИИ 8050/VIII 1н-1: *Напредни раднички покрет у Котору.*

³⁰⁾ А ИИ: Исто.

³¹⁾ А ИИ 8663/VIII 1н-2: *Напредни раднички покрет у Тивту (1918-1929).*

³²⁾ А ИИ: Исто.

³³⁾ А ИИ: Исто. (Овој скупуштини присуствовали су Адолф Мук и С. Грубежић).

Мариновић, делегат подружнице из Тивта, присуствовао је Конгресу Савеза металских радника у Љубљани.³⁴⁾

У току 1919. године у свим мјестима Боке Которске, нарочито већим, активно су радиле радничке организације. У осталим крајевима све се углавном сводило на популарисање напредних идеја. У Крушевицама је почетком 1919. године формирана земљорадничка задруга, која није успјела да се дуже одржи.³⁵⁾ Прве слободоумне идеје ту су ширили досељеници из САД: Обрен Радовић, Видак Павловић и Крсто Томашевић.³⁶⁾ Они су говорили радницима и сељацима о учењима Маркса, Енгелса и Лењина. Није случајност, да су појединци у Крушевицама редовно добијали напредну радничку штампу.³⁷⁾

У Мокринама су споро продирале револуционарне идеје. Разлог треба тражити у доста јаком утицају неких грађанских партија, посебно Радикалне, а нешто касније и Земљорадничке. И поред тога појединци су успјешно ширили комунистичке идеје. Плима у нарастању социјалистичке мисли нарочито долази до изражаја двадесетих година. Међу пропагаторима идеја Октобра нарочито мјесто заузима Марко Бијелић.³⁸⁾

Приликом прве годишњице погибије морнара, који су учествовали у познатој побуни, МК у Котору организовао је 11. фебруара 1919. године масовну посјету гробовима стријељаних.³⁹⁾ Велика поворка, на чијем челу је ношена црвена застава, кретала се достојанствено и тихо праћена музиком према гробовима стријељаних.⁴⁰⁾ Комеморацији у Шкаљарима, присуствовао је и читав радни колектив Поморског арсенала из Тивта. На гробљу је одржано неколико комеморативних говора. Најзапаженији су били говори Адолфа Мука и Аугустина Мариновића.⁴¹⁾ Радници из свих крајева, који су присуствовали комеморацији, положили су вијенце и букете црвених ружа на гробове. У току наредних година радници и ђаци из Котора и Тивта редовно су посјећивали гробове стријељаних морнара. Између осталог била је устаљена пракса да се гробови ките и засипају црвеним вијенцима и цвијећем.⁴²⁾ Од 1922. године режим је 11. фебруар прогласио као на-

³⁴⁾ А ИИ 8050/VIII 1н-2: А. Мариновић: *Напредни раднички покрет у Тивту од 1918-1929. г.*

³⁵⁾ Архив и научна библиотека Херцег-Нови: *Хроника села Крушевице*, 426/58, I Свеска.

³⁶⁾ А и НБ: Исто

³⁷⁾ А и НБ: *Хроника села Крушевице*, 426/58, I свеска. Списи од 1918-1945.

³⁸⁾ А и НБ: *Хроника села Мокрине*, 429/23. Списи од 1918-1945.

³⁹⁾ А ИИ 8050/VIII 1н-1: *Напредни раднички покрет у Котору*.

⁴⁰⁾ А ИИ: Исто.

⁴¹⁾ А ИИ 8663/VIII 1н-2: А. Мариновић: *Напр. рад. покр. у Тивту*.

⁴²⁾ А ИИ 8050/VIII 1н-1: *Напредни раднички покрет у Котору*.

ционални празник, па су у том смислу и будуће посјете организоване од стране и радника и званичних органа власти.⁴³⁾

Прилике у Боки Которској, уочи припрема за Конгрес уједињења, биле су у политичком погледу врло нестабилне. Криза која је нагрязала све поре економског живота, озбиљно је угрозила и онако доста несређене односе на политичком плану. Из тог периода датира и низ докумената из којих се да закључити да је буржоазија била забринута наглим јачањем радничких удружења и поларизацији снага у корист револуционарног покрета. Начелник округа Цетиње обавјештава, почетком марта 1919. године, подручне органе о појави „Терористичког комитета“ у Будви.⁴⁴⁾ У другом документу наводи се да је овај Комитет формиран у фебруару 1919. године.⁴⁵⁾ У Будви и њеној околини ситуација је, према званичним извјештајима, била врло критична. У једном писму нападају се органи безбједности и констатује се: „Овдје су органи за јавни ред и сигурност, као да их и нема“.⁴⁶⁾ На полеђини једног извјештаја из Петровца налази се следећи закључак: „Ми мислимо, да би најбоље било, да се премјесте сви жандарми и финанси, иначе не можемо гарантовати за ред и мир“.⁴⁷⁾ Ово јасно указује на чињеницу колико је управитељ политичког изложениства био немоћан у овом периоду када су широке масе радника и сељака потпуно преузеле иницијативу у своје руке. И у Паштровићима је ситуација била врло озбиљна. Из неких извјештаја да се закључити да је становништво листом изражавало незадовољство против појединих лица.⁴⁸⁾

Због несређених прилика и перманентне активности радничких удружења, Министарство унутрашњих дјела, извијестило је подручне органе о потреби издавања посебних легитимација, са напоменом да се оне издају „...само оним особама које су познате“.⁴⁹⁾ Нарочито велика пажња поклоњена је Боки Которској у којој су радничка друштва и организације била врло организована.

Активност радничких друштава и организација, знатно је појачана у овом периоду, када су широм земље вршене припреме

⁴³⁾ А ИИ 805И/VIII 1н-1: *Напредни раднички покрет у Котору.*

⁴⁴⁾ А ИИ 5302/V 2-1: Окружно начелство Цетиње — Среском начелству Чево 1. март 1919. године.

⁴⁵⁾ А ИИ 5300 и 5301/V 2-2: Окруж. начелство Цетиње — Среском начелству Чево (преноси извјештај О. нач. Подгорица од 1. марта).

⁴⁶⁾ А ИИ 9143/I 2-2: Извјештај о расположењу маса у околини Будве од 22. фебруара до 28. маја 1919. (непотпун).

⁴⁷⁾ А ИИ 9150/IV 1-3: Писмо Пол. изл. Будва — Општ. Петровац.

⁴⁸⁾ А ИИ 9146/IV 1-4: Тужба мјештана Буљарице против Рада и Мирка Куча, кмету Буљарице 20. II 1919.

⁴⁹⁾ ДАК: Општина паштровска Петровац — Котор, Поглаварство Опћ. управитељству 22. март 1919.

за Конгрес уједињења. Према сачуваним подацима њему је из Боке Которске присуствовао Аугустин Мариновић.⁵⁰⁾

Консолидација пролетерског покрета вршена је систематски у току 1919. године. У Котору, поред социјалистичке партијске организације, дјелује и Опћи раднички савез, који је представљао снажну организацију радника.⁵¹⁾ Послије Конгреса уједињења, одмах су у Боки Которској извршене организационе промјене. Све дотадашње социјалистичке организације, прерасле су у организације СРПЈ(к). Тада је у Котору образован и Срески комитет на челу са Адолфом Муком, који је обухватао све партијске организације.⁵²⁾

У Боки Которској раднички покрет, послије формирања прве партијске организације СРПЈ(к) у Котору, улази у нову фазу. Систематско наступање пролетаријата на политичком, економском и културном плану, све више забрињава органе јавног реда. Успјеси које су радничка удружења постигла алармирали су буржоазију у цјелини. Она сада, користећи апарат насиља, опрезно ступа у борбу. У првом реду то се односи на полициски и жандармеријски апарат као и на добар дио грађанске штампе. У Херцег-Новом, који је до овог периода остао миран, већ се у априлу 1919. године осјећа велико врење.⁵³⁾ У акту заповједника ратне луке истиче се да у Херцег-Новом дјелују, „... неколико большевичких агената, који добро владају нашим језиком“.⁵⁴⁾ У исто вријеме Покрајинска влада из Сплита наређује подручним органима да трагају за большевичким агентима. У једном допису од 17. априла, адресираном на Котарско поглаварство, помињу се и следећа имена: Саво Лазић, Лида Лазић, Иван Сикош, Љубо Церић, Лазар Манојловић, Лазар Брадиновић, Јован Н. Ђукић и неки Мојин.⁵⁵⁾ Сваки извјештај из овог времена представља у извјесном смислу потјерницу за комунистима. Полицијски органи посебно су ударали акценат на руске комунисте.⁵⁶⁾ У исто вријеме на удару су били и сви они који су студирали у иностранству. Ситуација у Котору била је нешто повољнија. Ту је партијска

⁵⁰⁾ А ИИ 8663/VIII 1н-2: А. Мариновић: *Напред. рад. покр. у Тивту*.

⁵¹⁾ ДАК: Општина Котор бр. 591 год. 1919, позив Општ. управитељу за забаву 14. априла. (Пјеване Марсељеза и Радничка химна).

⁵²⁾ А ИИ: Исто.

⁵³⁾ ДАК ПИБ бр. 11 год. 1919. од 8. априла: Котарско поглаварство доставља Изложеномству акт Заповједника ратне луке и југословенских трупа Боке Которске бр. 19 од 8. IV.

⁵⁴⁾ ДАК ПИБ: Исто.

⁵⁵⁾ ДАК ПИБ: бр. 2 година 1919. од 15. априла: Котарско поглаварство доставља акт Покрајинске владе из Сплита Политичком изложеномству Будва.

⁵⁶⁾ ДАК ПИБ: бр. 3 год. 1919. од 27. априла. Котарско поглаварство преноси извјештај Министарства унутрашњих дјела о потраги за Др Ланди Кулићу и Николи Радаковићу.

организација умјешно водила своју политику, не доводећи у питање егзистенцију. Свако могуће заоштравање политичке ситуације, погодновало је которским комунистима. Међутим они од тога нијесу правили себи медвеђу услугу на тај начин, што би сталним провоцирањем полицијских и осталих органа скренули пажњу на себе. Њихова главна девиза била је организационо јединство и снажење комунистичког покрета. У другој половини 1919. године у Котору је приређено неколико забава и састанака на којима је манифестовано радничко јединство.⁵⁷⁾ Велики успјеси Мјесне организације СРПЈ(к) скренули су на себе пажњу и Поглаварства, које је званично својим Огласом од 20. августа 1919. године забранило скупљање на улицама и јавним мјестима.⁵⁸⁾ У исто вријеме стављено је до знања свим власницима кафана, да и оне морају бити затворене од 20 часова. Објава је изузела: хотел „Грац“, хотел „Пуhalовић“, кафану „Дојми“ и трговачку кафану. Њом је било предвиђено да се послје 24 часа забрањује свако кретање.⁵⁹⁾ У новембру је општинска полиција поднијела пријаву против Винка Гринера, Трипа Мука, Мила Смодлаке и Александра Петровића, који су како се у њој истиче прекршили Оглас од 20. августа.⁶⁰⁾ У августу је Поглаварство примило и један распис Министарства унутрашњих дјела који се односи на акцију комуниста у југословенским дипломатским представништвима у иностранству. У њему се наводи да је комунистима пошло за руком да фалсификују све печате представништва у Будимпешти. Због тога су направљени нови са знатним измјенама.⁶¹⁾ Немамо података да је неко у Боку Которску допутовао са пасошем из Будимпеште, на коме је постојала грешка.⁶²⁾

Дјелатност комуниста у Херцег-Новом знатно је појачана у септембру 1919. године, када је и основана прва мјесна организација. Подаци о томе датирају од 28. септембра. У акту упућеном Повјеренику изложитељства каже се: „Част нам је пријавити да мјесна подружница радничког синдикалног вијећа и Социјалистичке радничке партије Југославије (комуниста) имаде сједиште у просторијама куће број 37 и којим просторијама дајемо назив „Раднички дом“.⁶³⁾ Из поменутог документа да се закључити да је у Херцег-Новом у то вријеме, поред мјесне партиј-

⁵⁷⁾ ДАК ОК бр. 1380 год. 1919: Котарско поглаварство издаје дозволу радницима за забаву у Радничком дому 10. VIII.

⁵⁸⁾ ДАК ОК бр. 1456. г. 1919: Објава К. Пог. о јавном реду, 20. VIII.

⁵⁹⁾ ДАК ОК: Исто.

⁶⁰⁾ ДАК ОК: бр. 2132 г. 1919: Пријава оп. полиције против „прекршитеља реда“.

⁶¹⁾ ДАК ПИБ: бр. 5 год. 1919, Котарско поглаварство — Политичком изложенству Будва, доставља распис Мин. ун. дјела од 14. VIII.

⁶²⁾ А ИИ 9366/V 4-6 СРПЈ(к): Мјесно радничко синд. вијеће, обавјештавају Повјереника о сједишту организације.

⁶³⁾ А ИИ: Исто.

ске организације, постојало и мјесно радничко синдикално вијеће.⁶⁴⁾ Предсједник МО СРПЈ(к) био је Андро Љешевић, секретар Балдо Марјановић и благајник Адолф Недог.⁶⁵⁾ Политичко изложенство из Херцег-Новог, тражило је одмах упутства од Которског поглаварства шта да предузме по питању новоосноване организације.⁶⁶⁾ Ускоро затим покренут је судски поступак против оснивача организације. Расправа је заказана за 27. фебруар 1920. године.

Прва партијска организација у Петровцу формирана је у октобру 1919. године. Она је у почетку бројила 17 чланова.⁶⁷⁾ Организација се одмах повезала са Јованом Томашевићем са којим је тијесно сарађивала нарочито у току 1920. године.⁶⁸⁾ Према подацима, први чланови мјесне организације били су: Митар Суђић, Марко Греговић, Саво Вуковић, Крсто Медиговић, Раде Вуковић, Иво Суђић, Бошко Суђић, Иво Медин и Раде Медин.⁶⁹⁾ Захваљујући виталности ове организације, револуционарни и комунистички покрет ухватио је чврсте коријене у Паштровићима. Немамо сигурних података да је у Будви у то вријеме постојала партијска организација. Изгледа да је структура становништва, као и политичке прегрупације, утицала на овакав однос снага. Има индиција да су појединци сарађивали са паштровским радничким првацима и пружали им помоћ повремено.

У Котору се још од новембра знатно појачало врење у радничким редовима. Несређени економски односи ударили су свој печат на читав живот града. Помањкање основних прехранбених артикала и нагло повећање цијена погодило је нарочито раднике, који нијесу били у могућности да прехране своје породице. Према једном акту полицијских органа, види се да је на которској тржници у новембру и децембру у више наврата било озбиљних протеста против скупоће.⁷⁰⁾ Присутна маса тражила је болшевиizam.⁷¹⁾ Иако нема сачуваних података, може се закључити да је у Котору почетком децембра одржан један скуп на коме су радници протествовали против скупоће. Из овог периода сачуван је и један докуменат којим Кстарски суд тражи увјерење о владању за Ђура Матковића, Алојза Долежала, Антуна Матковића,

⁶⁴⁾ А ИИ: Исто.

⁶⁵⁾ А ИИ: Исто.

⁶⁶⁾ А ИИ: Исто.

⁶⁷⁾ А ИИ 12998/VIII 1г-12: Раде Вуковић, Душан Медин и Митар Суђић: *Рад напр. покрета у Петровцу Н/М 1919-1945.*

⁶⁸⁾ А ИИ 11998/VIII 1г-12: Раде Вуковић, Душан Медин и Митар Суђић: *Рад напр. покрета у Петровцу Н/М 1919-1945.*

⁶⁹⁾ А ИИ: Исто.

⁷⁰⁾ ДАК ОК бр. 2336, 1919: пријава против Матић Михаила.

⁷¹⁾ ДАК ОК: Исто

Трипа Брајућа(?) и Ива Жилка.⁷²⁾ Није сачуван докуменат из кога би се могло видјети на које казне су осуђени поменути радници. Почетком новембра управитељ Котарског поглаварства упутио је тужбу Тужилаштву против Подружнице радничког савеза и Мјесне организације СРПЈ(к) у Котору.⁷³⁾ Тужбом се тражило покретање казненог поступка због кршења параграфа 30, 33. и 36. Закона од 15. XI 1867. године.⁷⁴⁾ У њој се помињу и имена радничких првака Стефана Грубишића, Адолфа Мука и Матео Марка.⁷⁵⁾ У тужби се каже: „Чланови те организације, мјесни бољшевици, сакупљају се у њиховом тако названом Радничком дому у Котору у коме држе своје сједнице, забаве, предавања, концерте, плесове, а који је локал потпуно одређен на начин политичког друштва”.⁷⁶⁾ У даљем тексту пише: „Речена организација и Раднички дом нијесу били никада као друштво потврђени у смислу закона”.⁷⁷⁾ Даље се констатује да у Дому дјелују разни развратни елементи и шире противдржавне идеје. На крају тужбе наводи се и број куће 116 у којој су се радници окупљали.⁷⁸⁾ Уз тужбу, управитељ Поглаварства поднио је Тужилаштву „поднесак број 84 који се прилаже у препису (прилог Б)”,⁷⁹⁾ мјесног Радничко-синдикалног вијећа и Социјалистичке радничке партије Југославије (к) у Котору, којим се Поглаварство обавјештава о промјени у саставу управе и избору нових функционера Долежал Алојза и Ивана Жилка, као предсједника и тајника Антуна Матковића.⁸⁰⁾ Послије овако широког увода који се односи на покретање кривичног поступка, управитељ даље каже: „Сличне су подружнице основане у Тивту и Херцег-Новом те молимо да се слични поступак примјени и против одборима речених подружница, која су лица овдје непозната”.⁸¹⁾ Неколико дана после ове пријаве управитељ Рашковић упутио је Подружници југословенске социјалдемократске политичке организације у Херцег-Новом акт у коме каже: „У смислу закона 15/11 /67 1 д. з. број 134 забрањено је политичким друштвима да оснивају подружни-

⁷²⁾ ДАК ОК бр. 2589, 1919. год.: Увјерење о владању за групу радника. (Види А ИИ 9365/V 1-4).

⁷³⁾ А ИИ 9366/V 1-4: Писмо управитеља Котарског поглаварства — Државном тужилаштву Котор. (Види А и НБ Херцег-Нови бр. 2961).

⁷⁴⁾ А ИИ: Исто.

⁷⁵⁾ А ИИ: Исто.

⁷⁶⁾ А ИИ: Исто.

⁷⁷⁾ А ИИ: Исто. (Тужба о којој се говори датирана је 13. нов. 1919. године. У њој се помиње и Аустро-угарски кривични законик, као и одредбе 15/11 1867. 1д. з. бр. 134. Напомињемо да је овај Законик био на снази у то вријеме јер Версајска Југославија није имала свој грађански кодекс).

⁷⁸⁾ А ИИ 9365/V 1-4: Писмо управитеља Котарског поглаварства — Државном тужилаштву Котор.

⁷⁹⁾ А ИИ: Исто.

⁸⁰⁾ А ИИ: Исто (Види: ДАК ОК бр. 2589).

⁸¹⁾ А ИИ: Исто.

це (филијале) и да склапају међусобне савезе”⁸²⁾ Даље се у акту истиче „...видев да је тај одбор основао у Ерцегновом подружницу југословенске социјал-демократске организације (Централа раднички савез у Сплиту).

Видив да по цитираном закону не смије постојати као такав у смислу параграфа 33 реченог Закона.

Видив да је та организација створила и свој раднички дом у кући број 37 у Ерцегновом.

Видив да подружница има протудржавне тенденције и циљеве.

Ово Котарско поглаварство налази као редарствена власт да обустави дјелатност упутног друштва (подружнице) те Вам овим наређује да одмах затворите дотичне друштвене просторије”⁸³⁾

Читава ова хајка, прије појаве фамозне Обзнане, јасно говори о брзом нарастању пролетерског покрета у Боки Которској. Ту је ситуација била нешто повољнија за буржоазију и њене прирепке, обзиром на комплетност Аустро-угарског Кривичног законика из 1867. године којим су сва друштва и организације била унапријед осуђена у колико сна својом дјелатношћу не би погодовала органима власти.

Почетком 1920. године буржоазија је преко свих својих класних институција кренула у организовану борбу против радничког и комунистичког покрета. Повјерљивим и тајним каналима Министарство унутрашњих дјела, као централа реакције и њен главни стожер, лиферује свакодневно море разних инструкција које се односе на ликвидацију комунистичког покрета. И поред врло наглашеног притиска од стране буржоаског апарата, партијске и синдикалне организације у Боки Которској, посебно у Котору, појачавају своју активност. Синдикално вијеће тражи у то вријеме одобрење за одржавање једног збора за 11. јануар.⁸⁴⁾ Ову молбу потписали су Алојз Долежал и Антон Матковић. У документима није сачуван одговор општинске управе. Поменутог дана збор је одржан у Котору у присуству великог броја радника. Власти су биле немоћне да било шта предузму. Говорници су између осталог објашњавали актуелне политичке догађаје и политичку ситуацију. Присутни су масовно протествовали против буржоазије и њених институција. Локалне власти су одмах пре-

⁸²⁾ А ИИ: Исто (Види: А и НБ Херцег-Нови 243/19/5).

⁸³⁾ А ИИ 9360/V 1-5: Управитељ Котарског поглаварства Котор — Одбору подружнице југословенске социјал-демократске политичке организације (Андро Љешевеић).

⁸⁴⁾ ДАК ОК бр. 22 год. 1920: Молба мјесног радничког синдикалног вијећа Котор — Општини Котор.

дуселе мјере за сузбијање болшевичке дјелатности.⁸⁵⁾ У периоду од 31. јануара до 16. фебруара 1920. године Општина у Котору издала је више увјерења о владању лицима оптуженим за комунистичку пропаганду.⁸⁶⁾ Увјерења су била потребна Тужилаштву, како би на основу њих могло покренути кривични поступак.⁸⁷⁾ На основу сачуваних докумената Управе судског затвора у Котору да се закључити да је у Которском затвору крајем 1919. године био затворен 31 политички затвореник. Тај број повећао се у 1920. години на 180 лица.⁸⁸⁾ Између осталих ту се помињу: Адолф Мук, Срзентић Васо, Смодлака Мило, Вела Елзеано, Долежал Вјекослав и Дочић Лала. Докуменат који се односи на политичке затворенике није регистрован. Из њега се види да су зтвореници укупно издржали у затвору 135 дана.⁸⁹⁾ У једном списку од 2. октобра 1920. године помињу се Ђуровић Лазар из Подгорице, Велић Марко из Котора, Мехмедбашић Мухамед из Столца и Симиновић Богдан из Подгорице.⁹⁰⁾

Приликом друге годишњице смрти морнара 11. фебруара 1920. године партијске организације СРПЈ(к) из Котора и Тивта, организовале су раднике, посебно оне окупљене у синдикатима, да би учествовали на комеморацији стријељаним морнарима у Шкаљарима. Из Тивта је кренула велика група радника из Поморског арсенала на два тендера, који су добијени ултимативним путем од Управе арсенала.⁹¹⁾ Начелник Котарског поглаварства захтијевао је да тиватски радници иду на гробове у пратњи полиције. Тај предлог је категорички одбијен. Да би се избјегла евентуална интервенција полицијских снага радници су образовали велику поворку у којој су појединци добили задужење, да се старају о реду. На челу поворке, која је импоновала својом дисциплином, ишла је гласба са спуштеним инструментима.⁹²⁾ Послије полагања црвених вијенаца и засипања црвеним цвијећем, Адолф Мук је одржао комеморативни говор. Он је евоцирао успомене на стријељане морнаре и у исто вријеме говорио о будућности радничког покрета и једном бољем, хуманијем безкласном

⁸⁵⁾ ДАК ОК бр. 131 год. 1920: Општина Котор — увјерење суда за Владимира Петровића од 31. јануара.

⁸⁶⁾ ДАК ОК бр. 184 год. 1920: Општина Котор — увјерење суду за Вицка Гринера од 1. фебруара.

⁸⁷⁾ ДАК Управа судског затвора Котор (УСЗВ бр. 197, 198, 199, 201, 302, 203 и 204 од 20. августа 1919. године).

⁸⁸⁾ ДАК УСЗ: Исто (Види ДАК ПИБ бр. 1927 од 2. октобра 1920. године. Списак број II, година неодређена).

⁸⁹⁾ ДАК УСЗ: Исто.

⁹⁰⁾ ДАК УСЗ број 1927 година 1920. 2. октобар, Списак број II (година неодређена).

⁹¹⁾ А ИИ 8663/VIII 1н-2: Антон Петковић: *Напредни раднички покрет у Тивту 1919-1929 г.*

⁹²⁾ А ИИ: Исто.

друштву.⁹³⁾ Приликом повратка за Котор и Тиват, радници су отпочели са пјесмом и свирком. Свечана атмосфера трајала је за читаво то вријеме. Полицијске власти нијесу биле у могућности да било шта ставе на терет радника овом приликом, обзиром на дисциплину, која је у поворци била на висини. Послије повратка из Шкаљара радници Поморског арсенала у Тивту договорили су се о организовању штрајка. Синдикална подружница формирала је штрајкачки одбор на чијем челу су се налазили представници СРПЈ(к) и синдикални функционери: Антон Ланцероти, Антон Радошевић, Красан Вјекослав и Антон Петковић.⁹⁴⁾ Одбор је извршио детаљне анализе и направио списак радничких захтјева, који су се на највећим дијелом односили на ниске наднице и неријешена радничка питања. Почетак штрајка оглашен је звоњем звона од стране Т. Томичића. Оно је иначе служило приликом било каквог упозорења, паузе или завршетка рада. Радници су се одмах окупили на Скверу Арсенала, гдје им је Антон Петковић говорио о потреби ступања у штрајк. Том приликом он је навео, поред осталог, и потпуно неправилну категоризацију радника и радних мјеста, што се неповољно одражавало на висину примања.⁹⁵⁾ Радници су били једногласни у одлуци да штрајк буде генералан и да се до потпуног удовољења њихових захтјева обустави сваки рад. Да би се спријечили штрајкбрехери, радници су на свим важнијим прилазима Арсенала поставили радничке страже. Управа Арсенала, на челу са командантом капетаном бојног брода Вучером, пуна три дана није предузимала никакве репресивне мјере да би вратила раднике на посао. Међутим, када се дошло до сазнања да се ради о врло озбиљној акцији, она је позвала руководиоце штрајка на договор. Штрајкаче је представљао Антон Петковић.⁹⁶⁾ Разговор је био толерантан у границама дозвољеног. За кратко вријеме постигнут је споразум по свим важнијим питањима. Командант Арсенала дао је Антону Петковићу писмену гаранцију о испуњењу свих радничких захтјева. Њоме је било прецизирано, између осталог, да се на посао врате и сви радници који су претходно били отпуштени.⁹⁷⁾ Након тога штрајк је обустављен и радници су се вратили на посао. Захваљујући напорима партијске и синдикалне организације, Управа Арсенала није била у могућности да изигра своја обећања. Овај штрајк представља значајан успјех радничке класе у Боки Ко-

⁹³⁾ А ИИ: Исто.

⁹⁴⁾ А ИИ 8663/VIII 1н-2: Антон Петковић: *Напредни раднички покрет у Тивту 1919-1929.* г.

⁹⁵⁾ А ИИ: Исто.

⁹⁶⁾ А ИИ: Исто (Командант Вучера био је категоричан да радници наставе посао. Њега је као представника војне власти интересовало да Арсенал што прије почне са радом).

⁹⁷⁾ А ИИ 8663/VIII 1н-2: Антон Петковић: *Развој радничког покрета у Тивту 1918-1929.* г.

торској и Црној Гори уопште, јер је организован у јеку најжешћих припрема буржоазије за коначан обрачун са класним пролетерским покретом.

Почетком фебруара 1920. године поднио је оставку Иво Суђић, предсједник Општине Петровац, мотивишући је домаћим околностима.⁹⁸⁾ У то вријеме Централни органи власти покренули су читав државни апарат против комунистичког покрета. Већ 29. фебруара Министарство унутрашњих дјела обавјештава Повјереника краљевске владе за Црну Гору о акцији бољшевика и даје сугестије о предузимању ефикаснијих мјера за уништење пролетерског покрета.⁹⁹⁾ У акту се захтијева да се закон мора нештедимиче вршити и примјењивање у свим случајевима када су комунисти у питању. На крају се тражи детаљан списак свих комуниста, као и обавезни извјештаји о њиховом раду и кретању сваких 15 дана.¹⁰⁰⁾ Он се завршава захтјевом, да се у изузетним случајевима обавјештава шифрованим телеграмима.¹⁰¹⁾ Немамо података из којих би се могло закључити шта је било са списковима комуниста из Боке Которске који су достављани покрајинским и централним органима власти. Интересантно је да баш у јеку ове хајке долази до веома живе активности комуниста у Херцег-Новом. Они су 17. фебруара 1920. године одржали своју забаву у Радничком дому.¹⁰²⁾ Политички повјереник потрудио се да одмах региструје ову забаву и већ 19. фебруара поднесе пријаву Котарском суду против организатора — Подружнице социјалдемократске организације.¹⁰³⁾ Котарски суд потрудио се да суђење закаже за 12. март 1920. године.¹⁰⁴⁾ И поред овако снажног притиска, мјесна секција СРПЈ(к) у Херцег-Новом заказала је скупштину за 14. април 1920. године.¹⁰⁵⁾ Управитељ политичког изложенства ставио је до знања Андру Љешевићу, предсједнику мјесне организације, да се збор-скупштина не може одржати јер је дјелатност Радничког дома забрањена одлуком Котарског по-

⁹⁸⁾ А ИИ 9158/IV 1-6 (20): Оставка Ива Суђића, предсједника Општине Петровац, 14. фебруар 1920. год.

⁹⁹⁾ А ИИ 5723 и 5730/V 5-1 (20): Предсједник краљевске владе пов. бр. 644 од 22. II, Окружним начелницима преноси акт Мин. унутр. дјела Одјељење ЈВ пов. 1073 од 10. II 1920.

¹⁰⁰⁾ А ИИ: Исто.

¹⁰¹⁾ А ИИ 5723 и 5730/V 5-1 (20): Повјереник краљевске владе пов. бр. 644 од 29. II, Окружним начелницима, преноси акт Мин. унутр. дјела Одјељење ЈВ пов. 1073 од 10. II 1920. г.

¹⁰²⁾ А ИИ 9368/V 1-29 (20): Политичко изложенство Херцег-Нови, Владин канцелист: Пријава забаве у Радничком дому 18. II.

¹⁰³⁾ А ИИ 9367/V 4-30 (20): Политичко изложенство Херцег-Нови — Котарском суду Котор. Пријава против Подружнице социјал демократске организације из Херцег-Новог 19. II.

¹⁰⁴⁾ А ИИ: Исто.

¹⁰⁵⁾ А ИИ 9372/V 1-27 (20): Управитељ Пол. Изл. — Андру Љешевићу.

главарства 20. II 1919. године број 3038/ пред. потврђеном одлуком Покрајинске владе у Сплиту.¹⁰⁶) Након овог упозорења, са-стали су се чланови мјесне организације и донијели одлуку да се скупштина одржи 14. априла. Скупштина је и одржана поменутог дана у присуству 40 до 50 чланова у кући браће Сагер.¹⁰⁷)

У другој половини фебруара осјећа се изузетно врење и у Паштровићима. Цивилне и војне власти интересује сваки детаљ, нарочито онај који се односи на комунисте.¹⁰⁸) Будвански политички повјереник обавјештава 10. марта Поглаварство у Котору да на његовом терену још није стигла большевичка пропаганда.¹⁰⁹) Међутим, из акта се види да је економска ситуација врло критична. Повјереник даље истиче: „Сад треба мислити само и искључиво да се добави овсме народу храна”, „...ако то заборавимо, овдје ће настати катастрофа и прва искра потпалиће пожар”.¹¹⁰) Ситуација, као што се види, није била онаква како стоји на почетку овог извјештаја. Она је у себи садржавала многе непознате, које су за повјереника представљале праву тајну. Политичко осцилирање одвијало се уз одређене економске захтјеве који су истицани у први план.

Котарско поглаварство упозорило је 30. марта подручне органе о забрани сваког доласка на територију Боке Которске оним лицима која немају одобрење политичких власти.¹¹¹) Управитељ је поновио упозорење 2. априла и скренуо пажњу да се наредба Покрајинске владе у Сплиту од 19. марта мора најстрожије спроводити у живот.¹¹²) У читавој Боки Которској наступио је период тешких искушења за револуционарни покрет, настала је изузетна политичка нестабилност која је вјештачки уклапана у поједине параграфе Аустро-угарског кривичног законика из 1867. године. Све радничке институције, удружења и организације нашле су се на удару буржоаских органа власти. Нарочито пада у очи чињеница да је основна карактеристика, у спровођењу у живот горепоменуте наредбе, била ригорозност. Полицијске власти

¹⁰⁶) А ИИ: Исто.

¹⁰⁷) А ИИ 9371/V 1-28 (20): Жандармеријска станица Херцег-Нови — Политичком изложеноству: Извјештај о одржавању скупштине 14. IV. (Види: А ИИ 9372/V 1-27 (20)).

¹⁰⁸) А ИИ 9154/V 3-82 (20): Команда будванског одсјека — председнику општине. Тражи извјештај о приликама на терену.

¹⁰⁹) ДАК ПИБ 1 год. 1920: Котарско поглаварство Котор — Политичком повјеренику, Будва 10. III.

¹¹⁰) ДАК ПИБ: Исто (Одговор будванског повјереника).

¹¹¹) ДАЦ ОП бр. 1150 (20): Котарско поглаварство — Опћинствима, преноси наредбу П. Владе бр. 1153/20 од 19. III.

¹¹²) ДАЦ ОП бр. 1150 (20): Котарско поглаварство — опћинским управитељствима 30. III преноси наредбу Покрајинске владе у Сплиту бр. прес 1153/20 од 19. марта 1920. године (Види Далматински гласник бр. 12 од 20. III).

утрживале су се у пријављивању разних скупова, забава, саста-
нака итд. 6. априла, которски стражари пријавили су забаву у
кафани „Дојми”.¹¹³⁾ У исто вријеме поднесена је пријава и против
Мјесне подружнице СРПЈ(к), која је ову забаву организовала.
Према овим пријавама забава је трајала до 1 и 30 после пола ноћи.
Општина је (Поглаварство) одмах предузела мјере да испита по-
менуте пријаве. Том приликом она је утврдила да се ради о мир-
ним грађанима. У том смислу упутила је и извјештај Котарском
суду који је био надлежан за изрицање казни.¹¹⁴⁾ Суду није пре-
остало ништа друго већ да овај предмет стави ад акта.

У овом периоду, када је искушење постало саставни дио бор-
бе за афирмацију пролетерског покрета у Боки као и у осталим
дјеловима Црне Горе, вршене су темељите припреме за прославу
1. маја. У Котору је у поворци учествовало неколико стотина љу-
ди, који су увече са својим породицама присуствовали забави у
Радничком дому. У документима се наводи да је послије прославе
ухапшено неколико радничких првака.¹¹⁵⁾ Ситуација са Радничким
домом је доста нејасна. У питању су двије могућности. Да ли је
он затворен прије или послије прославе. Чињенице указују на
могућност да се то догодило послије прославе. Прослава у Тивту
заузима посебно мјесто. Она спада у једну од најбоље организо-
ваних и у исто вријеме најмасовнијих у читавој Црној Гори. И
поред забране, која је радницима прије тога стављена на увид,
радници су смогли довољно снаге да, предвођени Мјесном орга-
низацијом СРПЈ(к) и Синдикалном подружницом, најприје одрже
један договорни збор на коме се расправљало питање одржавања
прославе.¹¹⁶⁾ Организатори овог састанка предложили су да се као
мјесто прославе изабере Мицевина.¹¹⁷⁾ Такође је предвиђено као
мјесто састанка, одакле ће поворка кренути, Калимње. Ту је у
зору 1. маја образдована поворка од 600 радника, на чијем челу је
ишла музика. Испред свих ишао је Шиме Триповић преко чијих
рамена је била пребачена широка црвена застава чије су крајеве
придржавале двије раднице.¹¹⁸⁾ Сви учесници поворке пјевали су
„Марсељезу”. Ред су одржавали сами радници својим стражама,
које су се у исто вријеме старале и о свему осталом. Поворка је
најприје отишла до Опатова, а затим се вратила у Мицевину. Ту

¹¹³⁾ ДАК ОК бр. 751, 1920: Пријава општинских стражара Котор — Општини Котор, 6. априла.

¹¹⁴⁾ ДАК ОК (20): Општина Котор — Суду Котор, 23. април.

¹¹⁵⁾ А ИИ 8050/VIII 1н-1: *Напредни раднички покрет у Котору*.

¹¹⁶⁾ А ИИ 12362/VIII 1н-13: А. Радошевић: *Синдикати у Тивту*.

¹¹⁷⁾ А ИИ 8663/VIII 1н-2: А. Петковић: *Развој радничког покрета у Тивту 1918-1929*.

¹¹⁸⁾ А ИИ 12362/VIII 1н-13: А. Радошевић: *Синдикати у Тивту*. (А. Радошевић и А. Петковић су веома истакнути пролетерски прваци. О овој прослави између њих постоји несугласица по питању ношења заставе. Петковић наводи да је он носио).

је присутним радницима Антон Петковић говорио о значају 1. маја и радничком покрету у свијету.¹¹⁹⁾ Прослава је трајала читав дан. Радници су у игри и забави налазили одушке свом тешком животу. Застава, која је на оригиналан и неуобичајан начин ношена на челу поворке истакнута је у Мицевини на највисочијем храсту. Ту се читаво вријеме вијорила, као симбол пролетерског јединства и солидарности.¹²⁰⁾ Један дио радника задржао се краће вријеме у кући Ива Синдика, која је била предвиђена као зборно мјесто радника. Према сачуваним подацима, нико од учесника ове прославе није приведен у полицију нити је ухапшен. У осталим крајевима Боке регистрована је и радничка манифестација у Рисну. Истина, ту није било поворке али су се зато радници договорили да њихов представник Нико Обаловић истакне у граду црвену заставу. Првомајско јутро је освануло украшено својим симболом црвеном пролетерском заставом.¹²¹⁾ Иако постоји приличан број сачуваних докумената, нијесмо могли утврдити да ли је у Будви било неке прославе. Истина, активност комунистичких пропагатора указује на чињеницу да је и ту расположење било потпуно оријентисано на пролетерски покрет. Команда мјеста из Котора стално је сугерирала заштитне мјере против комуниста. Политички повјереник из Будве у једном акту, који има карактер извјештаја, адресираном на Котарско поглаварство од 27. маја наводи да у Будви постоји нека организација која шири бољшевичке идеје. Њен организатор и покретач, према овом извјештају, био је Перо Словинић, професор.¹²²⁾ Савременици тврде да је и у Будви у првој половини 1920. године основана Мјесна организација СРПЈ(к), која је активно радила до Обзнане. У горепоменутом извјештају о дјелатности комуниста наведена су и имена неких комуниста: Иво Медин, Никола Медин, Марко Анзуловић, Нико Микула и Марко Микула који је дошао из Русије. Поред њих помиње се и Лука Медин, преко кога је одржавана веза са Загребом.¹²³⁾ Услови рада ове партијске организације били су нешто неповољнији у односу на остале у Боки Которској, изузев Херцегновске која је стално била на удару локалних органа власти. Организациона повезаност у Боки Которској долазила је често у питање због аутархичности појединих организација. Систем повезивања, преко већих партијских форума, имао је многе мањкавости. Централа у Сплиту често је била у немогућности да сталним контактима дјелује политички ис-

¹¹⁹⁾ А ИИ 8663/VIII 1н-2: А. Петковић: *Развитак радничког покрета у Тивту 1918-1929. г.*

¹²⁰⁾ А ИИ: Исто.

¹²¹⁾ ФОК СК-Котор: (Историјска комисија: *Рисанска хроника 1918-1947*. Ова Хроника није регистрована).

¹²²⁾ ДАК ПИБ бр. 4 год. 1920. од 27. маја: Политички повјереник Будва — Котарском поглаварству Котор: Извјештај о дјелатности комуниста.

¹²³⁾ ДАК ПИБ: Исто.

правно у одређеним тренуцима. Све то условљавало је и извјесна тражења, која су стално доминирала у политичкој дјелатности радничког покрета.

Вуковарски Конгрес направио је крупан заокрет у партијском животу Боке Которске. Све организације за кратко вријеме прихватиле су Програм и Статут КПЈ. Почетком јула 1920. године одржана је једна конференција партијског чланства у Котору, на којој је донесена одлука о прерастању организације СРОЈ(к) у комунистичку. Одмах послвије тога формиран је и Мјесни комитет КПЈ у чији састав су ушли: Алојз Долежал, Адолф Мук, Анто Матковић, Трипо Франовић, Илија Јелавић и Ерминио Багатела. За секретара је изабран Анто Матковић.¹²⁴⁾ Састав Мјесног комитета у односу на претходни није измијењен. Интересантно је да у Котору у овом периоду, када је вршена нова поларизација, није било отпадника из радничког покрета. То долази отуда што је револуционарни покрет у Боки у односу на осталу Црну Гору био нешто кристалнији. Доминантно мјесто у тој чињеници заузима структура становништва, која јасно одваја раднички елемент на једну и буржоазију на другу страну. Овдје треба имати у виду и то да је радничком покрету пришла и градска сиротиња.¹²⁵⁾ Послије формирања МК у Котору је, у другој половини јула, образован и Срески комитет КПЈ (Окружни комитет). Нови Окружни комитет бројио је 7 чланова: Адолф Мук, Аугустин Мариновић, Францисковић, Балдо Марјановић, Марко Греговић, Анто Матковић и Илија Јелавић. Секретарску дужност обављао је Адолф Мук.¹²⁶⁾ Интересантно је напоменути да су двојица из састава овог ОК учествовали на Вуковарском Конгресу као делегати Боке. То су били Илија Јелавић и Аугустин Мариновић.¹²⁷⁾ Конференције у Котору биле су сигнал за одржавање сличних у Тивту, Херцег-Новом и Будви, односно Паштровићима. Нажалост, немамо аутентичних података како су конституисани нови форуми КПЈ у овим мјестима.¹²⁸⁾ Структура ОК указује на чињеницу да су све партијске организације из Боке биле заступљене у њему.

Основно питање, које се као врло актуелно наметнуло у новонасталој ситуацији, било је финансијско стање у партијским организацијама. Због тога су Окружни и Мјесни комитет, на једном заједничком састанку послвије конституисања, разматрали тај проблем и донијели одлуку о формирању Економског коми-

¹²⁴⁾ А ИИ 8050/VIII 1н-1: Напредни раднички покрет у Котору.

¹²⁵⁾ А ИИ: Исто.

¹²⁶⁾ А ИИ: Исто.

¹²⁷⁾ А ИИ: Исто (Према подацима, који се чувају у Фонду општинског комитета Котор, утврдили смо да горепоменути наводи одговарају истини).

¹²⁸⁾ А ИИ 8050/VIII 1н-1; *Народни раднички покрет у Котору*.

тета.¹²⁹⁾ Његов задатак био је да у оквиру и под директним руководством КПЈ прикупља финансијска средства за потребе партијских организација. У Котору је одмах основана једна галантеријска радња која је представљала први потез КП на новом економском плану.¹³⁰⁾ У овој, као и осталим радњама које ће се доцније јавити, радили су искључиво комунисти. Замисао организатора била је да се на тај начин створе материјална средства, од којих ће добар дио ићи у партијске фондове. За кратко вријеме Економски комитет постао је главни стуб у финансирању партијских потреба. Његови утемељивачи предвиђали су у даљој перспективи сличне подухвате и у читавој Црној Гори.

Комунистичка партија у Котору веома је благотворно дјеловала на успјешну афирмацију пролетерског покрета у Боки. Око ње окупљали су се, поред радника, и ђаци који су у то вријеме учили у разним школама Боке Которске. Партија је вршила снажан утицај на напредна одређења ученика. Команда Друге армијске области у једном акту од 24. јула 1920. године скреће пажњу Општини Котор да велики број кандидата за питомце није дошао у школу.¹³¹⁾ Даље се тврди да је то по свој прилици посљедица разних агитација, које су имале за циљ да пролонгирају упис омладине у војне школе. Општина Котор је одмах, заједно са поглаварством, предузела мјере да се ситуација на том плану среди и елиминишу узроци слабог одзива за упис омладине у војна училишта. Поглаварство, последије брижљиве анализе, закључује да су комунисти имали знатан утицај на овакав став омладине.¹³²⁾ озбиљна ситуација настала је у Котору последије одлуке општинских службеника да у октобру 1920. године ступе у штрајк.¹³³⁾ Поглаварство је о томе обавијестило Покрајинску владу у Сплиту, која је сугерирала да се чиновницима скрене пажња на потребу да мирно сачекају ријешење свих њихових питања.¹³⁴⁾ Изгледало је да ће колебање у чиновничким редовима довести до озбиљније ситуације. Међутим, то се није десило. Један број покретача штрајка одустао је одмах од даљих акција због разних притисака, којих је било са свих страна. Због свега тога до штрајка није ни дошло.

¹²⁹⁾ А ИИ 12360/VIII 1н-11: Д. Вуковић и А. Матковић: *Адолф Мук*.

¹³⁰⁾ А ИИ: Исто (Економски комитет у пракси је показао могућност за нове изворе финансирања путем оснивања радњи у којима би искључиво радили комунисти).

¹³¹⁾ ДАК ОК бр. 2626 (20): Распис Команде Друге армијске области — Општини Котор од 24. јула.

¹³²⁾ НАК ОК бр. 2185 (20): Котарско поглаварство Котор — Општини Котор 26. септембра. Допис у вези расписа Команде Друге армијске области.

¹³³⁾ ДАК ОК бр. 2368 (20): Покрајинска влада Сплит — Општини Котор 2. октобра.

¹³⁴⁾ ДАК ОК: Исто.

У Тивту је у то вријеме у центру пажње био штрајк радника запослених у циглани „Рачица”. Према неким документима овај штрајк је организован од стране Мјесне организације КП и Синдиката. Тачно вријеме његовог избијања тешко је утврдити. Претпоставља се да се појавио у мају 1920. године.¹³⁵⁾ Од укупног броја радника, којих је било 80, у штрајк су ступили сви, изузев неколицине пословођа-предрадника.¹³⁶⁾ Захтјеви радника били су, повећање надница. Антон Фажо, сувласник циглане, довео је на лице мјеста жандарме, који су покушали насилним путем да врате раднике на посао, или пак да их истјерају из просторија циглане.¹³⁷⁾ За вријеме штрајка било је и неколико физичких инцидената. Због слабе организованости и несинхронизованих акција овај штрајк морао је да пропадне. То долази отуда што у циглани није било партијске организације.

У Херцег-Новом и околини комунистичка партија, својом систематском акцијом на политичком плану, сузбија утицај локалних органа власти и доводи поједине функционере у ситуацију да дају оставке на своје положаје. У Ораховцу, један од општинских кметова, Андрија Гопчевић, даје оставку мотивишући је наводима да је у немогућности да извршава своје обавезе због појаве нових идеја слободе.¹³⁸⁾ Дјелатност групе комуниста на челу са Андром Љешевићем и Балдом Марјановићем била је у складу са програмом и статутом КПЈ.

У другој половини 1920. године у Паштровићима долази до све брже афирмације комунистичке партије. Разни контакти и утицај већих центара изазвали су снажну прегрупацију политичких снага и довели до нужности појаве организоване КП. Антагонистички односи међу грађанским странкама и неиздиференциране платформе ишле су у прилог револуционарном покрету. Крајем августа у Паштровићима је, према извјештају Политичког повјереника из Будве, одржан збор присталица Радикалне странке који је разбијен од стране комуниста.¹³⁹⁾ „Послије њега” каже се у извјештају „... догодио се преокрет на горе”.¹⁴⁰⁾ Комунистима је пошло за руком да у директном окршају политички разобличе грађанске политичаре. Они су већ тада имали огроман утицај на радничке и сељачке слојеве. Платформа КП била је

¹³⁵⁾ А ИИ 13860/VIII 1н-16: Илија Пећанин, Стојо Пећанин, Иво Божиновић и Трипо Пећанин: *Сјећања на штрајк радника у циглани „Рачица” у Тивту 1920. године.*

¹³⁶⁾ А ИИ: Исто.

¹³⁷⁾ А ИИ: Исто.

¹³⁸⁾ ДАК ОК бр. 2235 (20): Оставка Андрије Гобчевића, кмета села Ораховца.

¹³⁹⁾ ДАК ПИБ бр. 16 (20): Политички повјереник Будве — Котарском поглаварству Котор. Извјештај од септембра о стању на терену.

¹⁴⁰⁾ ДАК ПИБ: Исто. (Овај извјештај Политичког повјереника врло је детаљан и прецизан).

веома блиска сиротињи. Повјереник је у даљем тексту извјештаја поменуо Перaziћ Ника и Греговић Марка, и оптужио их за комунистичку пропаганду.¹⁴¹⁾ У исто вријеме, на основу пријаве жандармеријске станице од 14. августа, пријављени су: Соломоновић Владимир, Петковић Лазар, Посник Јово, Милан Свиклош и Бранко Силашки.¹⁴²⁾ Што се тиче ситуације у Св. Стефану, и она је врло критична. Тамо је главни поборник комунистичке идеологије Лазо Илин Кажанегра.¹⁴³⁾ „Постоји оправдана бојазан” наводи се даље „... да би ова идејна поплава (иако свакако часовита) могла прећи и у Општину будванску”.¹⁴⁴⁾ Да би се елиминисало незадовољство народних маса, Повјереник предлаже двије мјере: отварање магазина за продају животињских намирница и неспровођење у живост одлуке о разоружању становништва.¹⁴⁵⁾ У једном извјештају од 17. септембра, који се односи на дјелатност комуниста, Жандармеријска станица из Петровца обавијестила је Изложенство у Будви о ширењу комунистичких идеја.¹⁴⁶⁾ У акту се наводе и имена двије групе лица. За Марка Греговића, Ника Перaziћа, Павла Срзентића и Стева Давидовића се каже да су главни организатори и зачетници пропаганде. За Милоша Папана, Сава Вуковића и Митра Суђића напомиње се да такође заузимају важно мјесто у организацији пропаганде.¹⁴⁷⁾ Поред горепоменутих лица, у извјештају се помиње и читава једна група за које се каже да су присташе комунистичке пропаганде. У извјештају од 26. септембра Повјереник обавијештава Котарско поглаварство о боравку Адолфа Мука у Паштровићима.¹⁴⁸⁾ Котарско поглаварство, у одговору на овај извјештај, доставило је Изложенству препис извјештаја Команданта будванског одсека мајора Ђукановића од 30. септембра Команди Зетске дивизијске области. У њему се каже да се он за вријеме своје посјете од 28. септембра Паштровићима увјерио „... да у цијелој Општини, а нарочито у Петровцу међу становништвом влада потпуна анархија”.¹⁴⁹⁾ У даљем тексту мајор наводи да је читава општинска управа на челу са Савом Вуковићем, предсједником, комунистичка. Она омогућава и у исто вријеме одржава сталне везе са комунистима

¹⁴¹⁾ ДАК ПИБ: Исто.

¹⁴²⁾ ДАК ПИБ: Исто.

¹⁴³⁾ ДАК ПИБ бр. 16 (20): Политички повјереник Будве — Котарском поглаварству Котор. Извјештај од септембра о стању на терену.

¹⁴⁴⁾ ДАК ПИБ: Исто.

¹⁴⁵⁾ ДАК ПИБ: Исто.

¹⁴⁶⁾ ДАК ПИБ бр. 19 (20): Жандармеријска станица Петровац — Политичком изложенству Будва. Извјештај о дјелатности комуниста од 17. септембра.

¹⁴⁷⁾ ДАК ПИБ: Исто.

¹⁴⁸⁾ ДАК ПИБ: Исто.

¹⁴⁹⁾ ДАК ПИБ бр. 27 (20): Котарско поглаварство Котор — Политичком изложенству Будва. Доставља извјештај Команданта будванског одсека од 30. септембра.

у Дубровнику и Котору.¹⁵⁰⁾ На крају извјештаја налази се и опаска која се тиче жандармерије, за коју се тврди да није способна да обавља своју дужност.¹⁵¹⁾ У одговору Повјереника Котарском поглаварству, који датира од 19. октобра, истиче се да ситуација у Петровцу није добра, као што је била приликом упућивања ранијих мјесечних извјештаја. Повјереник је ипак увјерен да ће у случају потребе бити у могућности да спријечи евентуалне незгоде.¹⁵²⁾ Што се тиче сређивања прилика у Паштровићима, он каже: „Све што можемо то је да смо стрпљиви љекари, који муку мучимо са болешћу да њу и последице одклонимо од организма”.¹⁵³⁾ За општинску управу у Петровцу Управитељ каже: „Ово Изложество није до сада у редовној преписци никад имало прилике да примијети, да се Општинска управа у Петровцу не осврће на власти и законе и наредбе”.¹⁵⁴⁾ Што се тиче поменутог извјештаја мајора Ђукановића, за њега се констатује да је „... углавном тачан”.¹⁵⁵⁾

Општински избори, који су спроведени у живот у септембру 1920. године, направили су крупан заокрет на политичком плану на тај начин што су помјерили политичку констелацију снага у лијево. Програм КП представљао је не само крупан подстрек у нормализацији односа између партије и широких народних слојева, већ и афирмацију нових прогресивних идеја. Захваљујући акцијском јединству пролетерских снага, избори су у многим крајевима Боке Которске дочекани потпуно спремно. Нешто прије избора Покрајинска влада из Сплита је у једном акту од 18. септембра наредила распуштање Општинске управе у Петровцу.¹⁵⁶⁾ У њему се између осталог наводи да су у Петровцу владале несређене прилике, па је Влада била принуђена да распусти стару и именује нову управу.¹⁵⁷⁾ Ова интервенција представљала је резултат пуне активности револуционарних снага у Петровцу. Са друге стране она је имала своје коријене и у негативном извјештају мајора Ђукановића армијским властима. Влада је на крају именовала и нову општинску управу од 24 одборника. За предсједника је постављен Саво Вуковић.¹⁵⁸⁾ Поред тога, одређено је још и шест општинских присједника. Све ове махинације уочи из-

¹⁵⁰⁾ ДАК ПИБ: Исто.

¹⁵¹⁾ ДАК ПИБ: Исто.

¹⁵²⁾ ДАК ПИБ: Исто.

¹⁵³⁾ ДАК ПИБ: Исто.

¹⁵⁴⁾ ДАК ПИБ: Исто (Одговор Повјереника налази се у истој фасцикули и заведен је под истим бројем).

¹⁵⁵⁾ ДАК ПИБ бр. 27 (20): Котарско поглаварство Котор — Политичком изложеноству Будва. Доставља препис извјештаја команданта будванског отсјека од 30. септембра.

¹⁵⁶⁾ А ИИ 9165/IV 2-3 (20): Покрајинска влада за Далмацију — Општини Петровац, имен. нове управе 18. сеп. 1920. г.

¹⁵⁷⁾ А ИИ: Исто.

¹⁵⁸⁾ А ИИ: Исто.

бора нијесу успјеле да онемогуће побједу комунистичких кандидата у Паштровићима. Ту се становништво огромном већином изјаснило за комунистичке одборнике. Одмах последије тога образована је и конституисана прва комунистичка општина на Јадрану.¹⁵⁹⁾ Она је функционисала све од 18. септембра 1920. године до 1. јула 1921. године.¹⁶⁰⁾ Нова општинска управа прокламовала је неколико принципа, који су били садржани у марксовој научној мисли, а представљали су и политичку платформу програма КПЈ. Међу њима треба издвојити одлуку да земља припада ономе ко је и обрађује, као и да су све функције у општини бесплатне.¹⁶¹⁾ Управа је укинула и све обавезе радних људи општине према њој. Све ово имало је за циљ да се идеје научног социјализма директно трансформирају у једној сложеној структури непотпуног буржоаског парламентаризма.

Почетком октобра долази до новог притиска судских органа против радничких домова у Боки. Политичко изложенство у Херцег-Новом упутило је 2. октобра Котарском суду тужбу против Радничког дома.¹⁶²⁾ У исто вријеме покренута је акција од стране локалних органа власти о забрани рада радничких домова свуда гдје су они постојали. Посебном окружницом предсједништва Покрајинске владе у Сплиту, из новембра мјесеца забрањен је рад свим радничким домовима у Боки Которској.¹⁶³⁾ Одмах након тога сви су затворени. Радничка удружења у Котору, предвођена окружном и мјесном организацијом КП, најоштрије су протествовала против такве одлуке.¹⁶⁴⁾ Она су тражила њихово поновно отварање. У том циљу упућено је више петиција, које најжалост нијесу сачуване. Покрајинска влада сугерирала је Котарском поглаварству да оно испита ситуацију и донесе одлуку. Ускоро затим, Поглаварство је наредило отварање домова. Иако су подаци оскудни, може се закључити да су поменуте радничке институције представљале снажну полугу пролетерског покрета у Боки.

У новембру мјесецу наступа период интензивних припрема за парламентарне изборе. Централно партијско вијеће доставило

¹⁵⁹⁾ Историјски записи књ. II, 269, 1948: Нико С. Мартиновић: *Прва народна општина на Јадрану*.

¹⁶⁰⁾ А ИИ 11998/VIII 1г-12: Раде Вуковић, Душан Медин и Ђ. Поповић: *Рад напредног покрета у Петровцу 1919-1945. г.*

¹⁶¹⁾ Историјски записи књ. II, стр. 296, 1948: Нико С. Мартиновић: *Прва народна општина на Јадрану*.

¹⁶²⁾ А ИИ 9370/V 1-31 (20): Политичко изложенство Херцег-Нови — Окружном суду Котор 2. X. Тужба против Радничког дома.

¹⁶³⁾ ДАК ОК бр. 32 (20): Окружница предсједништва Покрајинске владе у Сплиту бр. прес: 5700/20 из новембра адресирана на Котарско поглаварство — Котор.

¹⁶⁴⁾ ДАК ОК бр. 32 (20): Окружница Предсједништва Покрајинске владе у Сплиту бр. прес: 5700/20 новембра: *О радничким домовима*.

је 22. септембра 1920. године свим партијским организацијама Упут у коме се говори о мјерама које треба предузети у изборној борби.¹⁶⁵) Агитација се мора одвијати у духу Програма КПЈ. Сви кандидати морају имати пуну подршку у широким народним масама. Изборне припреме у Боки нијесу прошле без заоштравања односа између КП и грађанских партија. У једном акту од 11. новембра Политички управитељ из Херцег-Новога обратио се Котарском суду са захтјевом да се пронађу виновници истицања забрањених плаката комунистичке садржине штампаних у штампарији „Туцовић” у Београду.¹⁶⁶) За ово се оптужује Мјесна организација КП у Херцег-Новом на челу са секретаром Балдом Марјановићем. Управитељ је приложио и један летак „*Радном народу вароши и села*”, којим КП позива бираче да гласају за њене кандидате.

У Паштровићима, предизборна кампања заузима посебно мјесто у политичкој ангажованости КП. Широке народне масе прихватиле су комунистички програм и дале му своју пуну подршку. Агитацијом је руководила Мјесна организација КП, као и Општински одбор који је био састављен од комуниста. Политички повјереник из Будве користио је све законске могућности да елиминира КП и њене кандидате из изборне трке. Он је чак одбио да изда дозволу за одржавање једног предизборног збора, који је заказан од стране Јована Томашевића за 26. новембар у Будви.¹⁶⁷) Сазивачи збора били су, између осталих, Марко Н. Грегковић и Марко В. Грегковић.¹⁶⁸) Приликом доношења одлуке о забрани овог збора, Повјереник је као главни разлог, навео изузетне прилике које су тада владале у Паштровићима.¹⁶⁹)

Резултати парламентарних избора у Боки јасно указују на даљу афирмацију КП и њених идеја. Према коначним подацима КП је у Боки добила један мандат, док је други изгубила за свега 7 гласова.¹⁷⁰) Которска партијска организација није показала довољно организационе способности и пробојности у изборној кампањи, те зато ту нијесу постигнути очекивани резултати. У Тивту је КП дбила 309 гласова, док су све остале грађанске партије добиле 72 гласа.¹⁷¹) Овај успјех дошао је као резултат теме-

¹⁶⁵) А ИИ 7345/І 3-1: (20): Упут са сједнице Централног партијског вијећа од 22. септембра 1920. године.

¹⁶⁶) А ИИ 9364/У 4-1 (20): Политичко изложенство Херцег-Нови — Котарском суду. Тужба против Мјесне организације од 11. новембра.

¹⁶⁷) ДАК ПИБ бр. 33 (20): Политичко изложенство Будва — Котарском поглаварству Котор. Забрана збора у Будви 26. нов.

¹⁶⁸) ДАК ПИБ: Исто.

¹⁶⁹) ДАК ПИБ: Исто.

¹⁷⁰) А ИИ 8050/УІІІ 1н-1: *Напредни раднички покрет у Котору.*

¹⁷¹) А ИИ 8663/УІІІ 1н-2: А. Петковић: *Напредни раднички покрет у Тивту 1918-1929. г.* (У тексту стоји да су грађанске партије добиле 17 гласова).

љитих припрема и планске организације мјесних органа КП.¹⁷²⁾ У Будви је четвртина од укупног броја бирача гласала за КП.¹⁷³⁾ У Петровцу је листа комунистичке партије Југославије добила апсолутну већину.¹⁷⁴⁾ У осталим крајевима Боке Которске ситуација је била нешто другачија. У Мокринама комунисти су добили свега један глас.¹⁷⁵⁾ У Ублима неколико,¹⁷⁶⁾ а у Крушевицама један.¹⁷⁷⁾

Велики успјех КПЈ на парламентарним изборима у Црној Гори недвосмислено је указао на даље јачање прогресивних снага. Читава буржоаска јавност била је запањена неочекиваним успјехом КП, која је постала једна од водећих политичких снага у земљи. Буржоазија је схватила сву озбиљност ситуације па је одмах прешла у снажну офанзиву, која је према оруђима која су употребљавана требала да буде коначна. И баш у то доба, у периоду прегрупација политичких снага у земљи, као и снажног револуционарног врења када је пролетаријат предвођен КПЈ у штрајковима и демонстрацијама калио своју свијест; када је еруптивна снага која је избијала из његовог покрета магичном силом избацила из седла буржоазију; када су почели да пуцају укалупљени оквири класног, грађанског, филистарског друштва; донесена је 30. децембра 1920. године „Обзнана”, реакционарна творевина егзалтиране и разуларене буржоазије — производ Александровог „парламентарног демократизма”. Она је направила крупан заокрет у економском, политичком, културном и вјерском животу земље и избацила на површину сву бљутавост и лицемерје којим су биле заогрнуте лажи, клевете и безакоње. Лажи творца „Обзнане” превазилазе све мјере и границе људског достојанства, како по начину интерпретације ствари и догађаја, тако и по апсурдности онога што је у њој изнешено.¹⁷⁸⁾ „Обзнана” је озаконила бијели терор и постала најобичнији привјесак експонираних реакционарних снага, које су у гушењу револуционарног покрета тражиле излаз из све веће економске и политичке кризе. Она је као гром из ведре неба погодила партијске организације и у Боки Которској. Она је избацила на површину и низ слабости везаних за дјелатност комунистичких организација. Већина партијских организација у Боки није била спремна

¹⁷²⁾ А ИИ 12362/VIII 1н-13: А. Радошевић: *Синдикати у Тивту*. (Он наводи да су комунисти добили 389 гласова).

¹⁷³⁾ А ИИ 1200/VIII 1г-13: М. Куљача: *Револуционарни покрет у Паштровићима 1918-1945. г.* (Општина Св. Стефан).

¹⁷⁴⁾ А ИИ 11998/VIII 1г-12: Р. Вуковић, Д. Медин и Ђ. Павловић: *Рад напредног покрета у Петровцу н/м 1919-1945. г.*

¹⁷⁵⁾ А НВ Херцег-Нови: *Мокринска хроника* 429/23. Списи 1918-1945. год.

¹⁷⁶⁾ А НВ Херцег-Нови: *Хроника Убала* 425/29.

¹⁷⁷⁾ А НВ: *Хроника села Крушевице* 426/58. I Свеска.

¹⁷⁸⁾ А ИИ 7337/V 1-23 (20): „Обзнана” (Препис).

ни организационо ни идеолошки да се ухвати у коштац са низом проблема који су настали као резултат новостворене политичке ситуације. Покрајинска влада из Сплита је већ 31. децембра 1920. године¹⁷⁹⁾ упутила брзојав Которском поглаварству следеће садржине: „Обуставите дјеловање свих комунистичких организација, затворите све њихове домове, преузмите њихова имања и списе. Забрањите све комунистичке скупштине и састанке. Обуставите излагање и продају њихових листова. Подузмите најстроже мјере сигурности”¹⁸⁰⁾ Поглаварство је својим актом од 1. јануара 1921. године наредило политичким изложенствима све што треба предузети у новонасталој ситуацији. У исто вријеме оно је извијестило и жандармеријску станицу у Котору о свим мјерама потребним за спровођење у живот наредбе Покрајинске владе. У 9 (девет) тачака строго је прецизирано шта све треба урадити.¹⁸¹⁾ У тачки 2 наређења говори се о преметачини станова комунистичких вођа. Званична објава о забрани сваке комунистичке дјелатности појавила се у Котору тек 3. јануара.¹⁸²⁾ Следећег дана Општина је својом објавом затражила од становништва пријављивање ватреног оружја и експлозива у року од 10 дана. У тексту се напомиње да је тај рок непрекорачив.¹⁸³⁾ Наредних дана појавила се неколико нових наредби. 15. јануара Општина је забранила „...крабуље на улици и у локалима”¹⁸⁴⁾ Поглаварство је 21. јануара скренуло пажњу Жандармеријској станици да најстрожије мотри на чланове КП.¹⁸⁵⁾ Крајем јануара, Поглаварство је скренуло пажњу Општини на предстојећи попис становништва и стоке и наредило да се поведе акција како би се спријечила агитација антидржавних елемената.¹⁸⁶⁾ У јануару је одржано и суђење Адолфу Муку и Аугустину Мариновићу у Котору. Њему је присуствовао и Јован Томашевић, који је у току процеса упу-

¹⁷⁹⁾ ДАК ПИБ бр. 1 (21): Котарско поглаварство Котор — Политичком изложенству Будва, преноси брзојав Покрајинске владе бр. пов. прес. 7472 од 31. децембра 1920. год.

¹⁸⁰⁾ ДАК ПИБ бр. 1 (21): Котарско поглаварство Котор — Политичком изложенству Будва — преноси брзојав Покрајинске владе бр. пов. прес. 7472 од 31. децембра 1920. године.

¹⁸¹⁾ ДАК ПИБ: Исто (У овој фасцикли налази се, поред брзојава из Сплита, акт Поглаварства изложенствима и Жандармеријској станици Котор).

¹⁸²⁾ ДАК ПИБ: Исто (Браћа Мук, Матковић, Андрић, Илић, Печарић, Смодлака, Трипо Бајић и други). (Види ДАК ОК бр. 20 (21): Објава о забрани комунистичке пропаганде од 3. јан. шт.).

¹⁸³⁾ ДАК ОК 20 (21): Објава о забрани комунистичке пропаганде од 3. јануара.

¹⁸⁴⁾ ДАК ОК бр. 145 (21): Наредба Општине Котор, која се односи на забрану крабуља, 15. јан.

¹⁸⁵⁾ ДАК ОК бр. 167 (21): Наредба Котарског поглаварства — Жандармеријској станици Котор од 21. јан.

¹⁸⁶⁾ ДАК ОК бр. 254 (21): Котарско поглаварство — Општини Котор 3. јан.

тио суду неколико примједби у вези оптужбе.¹⁸⁷⁾ Захваљујући енергичној одбрани и низу истинитих чињеница оптужени су ослобођени.

Иако је „Обзнана” задала изненадни и врло снажан ударац КП, њене организације у Боки прешле су на илегалне форме рада. У Котору је главну ријеч водио илегални Мјесни комитет у чији састав су ушли: Адолф Мук, Катица Мук, Анто Матковић, Д. Вуковић и А. Мариновић.¹⁸⁸⁾ Један број чланова, који су раније активно радили и сарађивали, пасивизирали су се у периоду терора. Осјека је прориједила партијске редове. Досљедни су остали само они који су органски припадали радничкој класи. И у овом периоду забиљежени су контакти између партијских организација Котора, Паштровића, Херцег-Новог, Рисна и Његуша. У вези са тим помињу се истакнути партијски радници С. Вуковић, М. Грегорић, А. Љешевић, браћа Марјановић и Масловар.¹⁸⁹⁾ Послије затварања радничких домова и ликвидирања синдикалних организација, протјерани су Вицко Гринер, Ивица Жилко и Илија Јелавић, док су ухапшени Адолф Мук, Бошко Радановић, Аугустин Мариновић и др.¹⁹⁰⁾ Укупан број чланова партијских организација у Боки бројио је у то вријеме 100-120 чланова.¹⁹¹⁾

Бијели терор угрозио је нормално функционисање свих радничких корпорација у Боки. У Тивту је настао период исчекивања и обимних трзавица већ почетком 1921. године. Ту је „Обзнана” почела да дјелује својом разорном снагом тек 9. јануара, када су јаке жандармеријске снаге опколиле Поморски арсенал и извршиле масовно хапшење комуниста.¹⁹²⁾ Послије тога, органи власти заплијенили су архиву Радничке подружнице (Синдикалне) и партијске чланске књижице.¹⁹³⁾ Са посла је отпуштена велика група радника. Међу њима треба поменути Аугустина Мариновића, Шпира Рађеновића, Красан Вјекослава, браћу Петровиће и браћу Мариновиће.¹⁹⁴⁾ Прилике у Будви и Паштровићима нарочито су се искомпликовале, обзиром на јак утицај КП. Обзнана је ту спровођена у живот нешто смиреније, са више обзирности. Први одлучнији потез направљен је последије добијања познатог расписа Покрајинске владе од 7. јануара, којим се захти-

¹⁸⁷⁾ А ИИ 12356/VIII н-7: Д. Вуковић: *Синд. покр. у Котору*.

¹⁸⁸⁾ А ИИ: Исто.

¹⁸⁹⁾ А ИИ: Исто.

¹⁹⁰⁾ А ИИ 8050/VIII н-1: *Напр. раднички покр. у Котору*.

¹⁹¹⁾ А ИИ: Исто (Ова цифра односи се на организације у Котору, Тивту, Херцег-Новом, Петровцу и Будви).

¹⁹²⁾ А ИИ 12362/VIII 1н-13: Анто Радошевић: *Синдикати у Тивту*.

¹⁹³⁾ А ИИ: Исто.

¹⁹⁴⁾ А ИИ: Исто (Велики број радника протјеран је из Боке у мјесто рођења).

јева детаљан извјештај о комунистичком покрету.¹⁹⁵⁾ Политички управитељ из Будве одговорио је на поменути распис 16. јануара.¹⁹⁶⁾ Његов извјештај веома је детаљан и садржи низ опасака, које се тичу комуниста и њихових организација. Према његовом мишљењу у будванској општини има 50 комуниста, чије су вође Д. Дулегић и А. Словинић. У Општини Петровац има највише комуниста, према поменутом извјештају 150. Као вође помињу се Марко Н. Грегковић, Митар Суђић и Стево Давидовић.¹⁹⁷⁾ У Светостефанској и Спичанској општини стање је нешто повољније. Ту ради око 20 комуниста који немају своје вође.¹⁹⁸⁾ Посебно мјесто у извјештају посвећено је Петровачкој општини. За њено Управитељство тврди се да је одано комунизму.¹⁹⁹⁾ После овога, услиједио је већ 2. фебруара и нови детаљни извјештај Политичког управитеља из Будве Котарском поглаварству.²⁰⁰⁾ У њему се детаљно говори о приликама у све четири општине Будванског изложенства. Добар дио података сличан је онима из извјештаја од 16. јануара. Новитет представља тврдња да је Лазар Кажанegra отпутовао за Београд.²⁰¹⁾ Комунистички покрет нашао се у овом периоду — и ту гдје је имао своја најјача упоришта — у незавидној ситуацији. Осипање у пролетерском покрету, напуштање завичајног краја и хапшења комуниста неповољно се одражава на даљу активност и организационо дјеловање КП.

Интересантан је податак да је „Обзнана” користила своје право насиља и у општинама у којима није било партијских организација. Типичан примјер зато су Рисанска и Перашка општина,²⁰²⁾ гдје је ухапшено више лица за које се сматрало да су симпатизери комунистичке партије. Њима на терет стављено је да су помагали ухапшене комунисте из других крајева.²⁰³⁾ И поред снажног притиска, у селу Костањици је баш у то вријеме основана „Народна читаоница”, чије је дјеловање било на линији КП.²⁰⁴⁾

¹⁹⁵⁾ ДАК ПИБ бр. 1 (21): Котарско поглаварство Котор — Политичком изложеноству Будва, доставља распис бр. прес. 237 од јануара Покрајинске владе из Сплита (Достављен 16. јан.).

¹⁹⁶⁾ ДАК ПИБ: Исто (Одговор Пол. управитеља од 16. јануара).

¹⁹⁷⁾ ДАК ПИБ бр. 1 (21): Политичко изложеноство Будва — Котарском поглаварству Котор. Извјештај о дјеловању комуниста од 16. јануара.

¹⁹⁸⁾ ДАК ПИБ: Исто.

¹⁹⁹⁾ ДАК ПИБ: Исто.

²⁰⁰⁾ ДАК ПИБ бр. 4 (21): Политичко изложеноство Будва — Котарском поглаварству Котор, извјештај од 2. фебруара.

²⁰¹⁾ ДАК ПИБ: Исто.

²⁰²⁾ ФО К СК-Котор: *Рисанска хроника 1918-1941. год.* (Ова хроника је нерегистрована).

²⁰³⁾ ФОК СК-Котор: *Рисанска хроника 1918-1941. г.*

²⁰⁴⁾ ДОК СК Котор: Исто.

У Херцег-Новом је „Обзнана” задала најтежи ударац револуционарном покрету. У првом налету разбијене су Мјесце партијске организације и Синдикално вијеће.²⁰⁵⁾ У околним селима терор је неповољно дјеловао на даљу активност становништва. У Ублима, све до 1929. године, пасивизација на политичком плану представљала је основну карактеристику.²⁰⁶⁾

Анализирајући политичке прилике у Боки Которској, које су услиједиле последице „Обзнане”, морамо констатовати да су се оне толико искомпликовале режимским махинацијама те су потсјећале на вулканско гротло, из кога је избијала сва недореченост бијелог терора. Затрованост друштвених односа утицала је на декаденцију читавог једног реакционарног и корумпираног апарата.

²⁰⁵⁾ А ИИ 13918/VIII 1н-17: Антон Лукатели: *Револуционарни раднички покрет у Херцег-Новом између два рата.*

²⁰⁶⁾ А и НВ Херцег-Нови: *Хроника Убала*, 425/29: Списи од 1918-1945.

Résumé

QUELQUES FRAGMENTS DU TRAVAIL DES ORGANISATIONS DU PARTI COMMUNISTE YOUGOSLAVE À BOKA KOTORSKA 1919—1921

Čedomir PEJOVIĆ

Apparition des idées socialistes à Boka Kotorska. Influence de la presse progressiste de Belgrade, Zagreb, Sarajevo et Split. Formation des premières communautés syndicales en 1907.

Célébration du Premier Mai. Sociétés ouvrières serbes et croates. Echo de la grande Révolution d'Octobre à Boka. Révolte des marins à Kotor en février 1918. Débauche de la monarchie de l'Autriche-Hongrie. Institution du Parti Communiste au début du mois d'octobre 1918. Formation du Comité local et du Comité d'arrondissement et des organisations du parti communiste à Tivat, Herceg-Novi et Paštrović. Fondation de la Maison du Peuple. Apparition des sociétés progressistes dans toutes les localités de Boka Kotorska. Consolidation du mouvement prolétaire. Mouvement offensif de la bourgeoisie contre les organisations du parti. Première commune rouge sur l'Adriatique — Petrovac. Congrès de Vukovar et organisations à Boka. Formation du Comité Économique en 1920. Élections communales et parlementaires. Affirmation du Parti Communiste Yougoslave et de ses idées. «OBZNANA» comme suscitation réactionnaire de la bourgeoisie déchaînée. Lutte organisée de tout l'appareil du gouvernement contre le Parti Communiste Yougoslave, contre tous les organes et toutes les organisations communistes à Boka. Décret du Gouvernement Régional en neuf points, daté du 1er janvier 1921. Programme des organisations et des institutions communistes. Passage sur la forme illégale du travail. Expulsion des chefs éminents du Parti Communiste Yougoslave. Le Parti à cette époque comptait 100 à 120 membres. Activité illégale des organisations du parti communiste.